

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД ДО МУЗИЧНО – ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Сучасні суспільні зміни в нашій країні мають не стільки техніко-економічний, скільки соціокультурний характер, пов'язаний із переходом до іншої культурної парадигми. Тому зміст освіти й концепція виховання повинні спрямовуватися не лише на підготовку особи до існування в умовах сучасних технологій, а й на новий рівень, адекватний як технологіям, так і відповідній їм культурі. це потребує нових потужних засобів гармонізації розвитку особистості, одним із яких є соціокультурний підхід до питань виховання й освіти, котрий базується на гуманізації виховної системи суспільства та гуманізації змісту освіти.

Соціокультурна ситуація, що склалася сьогодні в світі, характеризується як "технологічна цивілізація", негативними рисами якої є девальвація духовних цінностей, криза моралі, духовне зубожіння (своєрідна "антропологічна катастрофа"). В цих умовах значно зростає роль духовного потенціалу підростаючого покоління. Низький естетичний розвиток особистості призводить до "полегшеного" сприйняття творів мистецтва або до їх абсолютного незрозуміння. Спостерігається тенденція замикання культурного життя в колі сім'ї, що викликано спадом активності художніх центрів, труднощами з прозповсюдженням нових творів мистецтва (через фінансові ускладнення), експансією телебачення та відеопродукції. В цих умовах учитель виступає майже єдиним провідником до справжніх культурних цінностей людства, його культуротворча діяльність набуває неабиякого значення.

Виняткове місце у молодіжній культурі належить музиці, котра стала основним засобом виразу самоусвідомлення молоді, критичного осмислення нею соціальної реальності. спілкування з музикою відкриває неосяжний діапазон пізнання життя, що містить цілу низку понять, ідей, думок, переживань, емоцій, почуттів. Це дозволяє впливати водночас на інтелектуальний та емоційний розвиток особистості, формувати її оцінне ставлення до життєвих і художніх явищ. На філософсько-естетичному рівні музика сьогодні сприймається та розглядається у контексті всієї культури, а цілісний підхід до феномену музичного мистецтва полягає у визнанні його органічною частиною духовного життя особистості й суспільства.

Учитель засобами музичного мистецтва може успішно впливати на особистість учнів, формувати їхню музичну культуру як частину загальноестетичної культури. Розвиток естетичної культури учнів – важлива умова формування їхнього духовного світу. Він передбачає вироблення у школярів естетичних установок, ціннісних орієнтацій, ідеалів, смаків, критеріїв оцінки та принципів естетичного ставлення до дійсності.

Одним з основних завдань естетичного розвитку особистості є формування її естетичної свідомості. Перш за все мова йде про естетичні почуття як складну форму емоційно-естетичного ставлення людини до світу, її здатність переживати одержані естетичні враження. Естетичне почуття невіддільне від мислення, адже в ньому міститься оцінка явищ дійсності, що склалася на основі уявлень про прекрасне. Якщо естетичне почуття – здатність людини до естетичного сприймання світу, то початок реалізації цієї здатності – естетична проблема. Естетичні почуття й потреби нерозривно пов'язані з естетичним смаком – здатністю особистісної оцінки естетичного. Оскільки естетичний смак виступає концентрованим виразом естетичного досвіду, що спрямовує оцінки та дії

людини, виховання естетичних смаків є одним із найбільш складних завдань, а успішне його здійснення – суттєвим критерієм ефективності естетичного виховання.

Важливою складовою естетичної культури є ціннісні орієнтації – система фіксованих соціальних установок, домінуючих інтересів. При формуванні особистості перебудова ціннісних орієнтацій висвітлює становлення системи особистісних смислів, що є становленням самої особистості. Одне із завдань виховання полягає в тому, щоби суспільні норми та цінності були засвоєні кожною людиною. Засвоєння естетичних цінностей здійснюється шляхом структурної перебудови мотиваційної та оцінної систем особистості. Як структурна характеристика внутрішнього світу людини, естетичні цінності впливають на якості й прояви особи, в чому і полягає їхня функція у формуванні певного типу особистості.

Найвищим виявом естетичної культури особистості виступає рівень її художньої культури, що простежується у ставленні до мистецтва, світу художніх цінностей. У теперішніх умовах значно зростала популярність музики як виду мистецтва. Якщо у соціологічних опитуваннях аудиторії 60-х років музика за популярністю серед інших видів мистецтва займала четверте місце, 70-х – друге, то у деяких останніх дослідженнях вона вийшла на перше місце. Можна визначити низку соціальних причин динаміки зросту зацікавленого ставлення молоді до цього виду мистецтва: доступність і масовий характер музичної освіти, широке розповсюдження музичних культурних цінностей за допомогою сучасних технічних засобів, вплив засобів масової інформації. Особлива абстрактність і підвищена емоційність музичної мови створюють сприятливі умови для особистісного освоєння музичних цінностей. Музика здатна створити широкий діапазон особистісних асоціацій, почуттів, фантазій у думках слухача та виконавця.

Позиція музиканта-педагога у музично-естетичному вихованні молоді повинна визначатися розумінням того, що музичне мистецтво не є замкненою художньою сферою, а є соціальною реальністю. В усіх різновидах і жанрах музичного мистецтва присутня позиція художника, котра своєрідно впливає на виконавців та слухачів. Ось чому музика повинна бути носієм загальнолюдських гуманістичних цінностей, мовою спілкування молоді.

Проблема масового музичного виховання школярів стає первинною у відношенні до всіх негативних процесів сучасної музичної культури суспільства. Учитель музики покликаний послідовно удосконалювати духовний світ дітей, створювати їхню музичну, художню, естетичну культур. Це передбачає сформованість музично-естетичної культури самого вчителя музики.

Складна система останньої визначається як міра естетичного засвоєння вчителем музичної культури суспільства й творчої самовіддачі у педагогічній діяльності. Музично-естетична культура особистості виступає як єдність здібностей, музично-естетичних знань, навичок, поведінки, почуттів, оцінок тощо. Вона виявляється у наявності та розвиткові музичних здібностей; у змісті естетичних позицій особистості, її установок; у системності й глибині музичних знань; у музично-естетичній активності, що виявляється в уміннях і навичках як необхідних елементах музичної творчості; у розвиненості чуттєво-оцінного ставлення й образного мислення, що дозволяють орієнтуватися у музичних цінностях.

Відповідно до цих складових музично-естетичної культури особистості можна виділити п'ять її підсистем: музичності, мотиваційності, операційності, цінності. Музичність як підсистема культури вчителя становить комплекс здібностей, що забезпечують успіх музичної діяльності. Сфера музичності включає не тільки всебічно розвинені музичні здібності, а й здатність до музично-естетичного сприймання, виконання й інтерпретації музики. Єдність музично-естетичних і спеціальних здібностей учителя дозволяє виховувати в учнів співвідношення особистісного ставлення до життєвих явищ із музичною образністю. Мотиваційна підсистема музичної культури вчителя-фахівця включає усе розмаїття установок особистості, які зумовлюють музично-педагогічну діяльність: інтереси, переконання, цілі, плани, програми тощо. Відзначення мотиваційної сфери особистості створює передумови для розвитку її музично-естетичної культури загалом.

Інформаційна підсистема музично-естетичної культури вчителя музики становить єдність усіх видів знань про музику. Вона є відображенням у музичній свідомості людини об'єктивних явищ, властивостей, відношень світу музичного мистецтва. Спираючись на неї, вчитель формує систему музичних знань учнів, що є процесом музичної освіти.

Операціональна підсистема музично-естетичної культури вчителя музики – це сукупність усіх видів і форм його музичної діяльності, а також тих елементів, на основі яких вона складається: умінь, навичок, способів, прийомів, методів. Людина музично освічена – це така, яка уміє діяти в музичній сфері на рівні або слухача, або виконавця, або композитора. Вчитель, володіючи усіма видами музичної діяльності, спрямовує навчальний процес на вдосконалення учнів у кожній із цих сфер. Оцінна підсистема музично-естетичної культури вчителя музики включає глибокоособистісний елемент ціннісних уявлень, що формується на основі досвіду музичного сприймання й творчості. Вона є інструментом формування музично-естетичних оцінок, поглядів, переконань, смаків школярів.

Система змісту й дії музично-естетичної культури особистості вчителя музики може слугувати основою побудови практики освіти й виховання учнів середніх загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій, коледжів тощо, а також базою для визначення структури, принципів, цілей та завдань, спрямованих на формування музично-естетичної культури учнів, що є центральною ланкою перебудови музичної освіти й виховання у масовій школі. Питання про формування музично-естетичної (а ширше – гуманістичної) культури підрастаючого покоління повинно бути стрижнем, що визначає усі форми і види роботи вчителя. Музично-естетичне виховання за своїм змістом і характером повинно бути глибоко національним, ґрунтуватися на моральних та художніх цінностях, інтерпретованих і конкретизованих крізь призму духовної культури. Естетична та культуротворча спрямованість особистості й діяльності вчителя музики сприятиме духовному розвитку школярів.

Розглядаючи особливості соціокультурного підходу до музично-естетичного виховання збоку школярів як об'єкта такого виховання, необхідно зазначити, що процес виховання передбачає передавання соціального досвіду підрастаючому поколінню. Мистецтво втілює досвід людства у художньо-образній формі, є провідником високих духовних елементів культури, тому оволодіння цінностями художньої культури виступає мірилом духовного багатства людини.

Недостатнє використання виховного потенціалу музичного мистецтва у сучасній масовій школі призводить до виникнення суперечностей у музичній діяльності учнів. Це – суперечність між емоційним характером сприймання музики школярами і відсутністю у них навичок естетичної оцінки музичних образів; суперечність між різноманітністю форм і видів музичної діяльності і спрямованістю учнів на обмежене коло сучасних форм соціального побутування музики. Зміст навчально-виховного процесу часто суперечить реальному музично-естетичному досвідові учнів, від кількості та якості котрого значною мірою залежить виховний вплив музичного мистецтва на особистість учня. Таким чином, формування індивідуального музично-естетичного досвіду учнів як важлива умова засвоєння ними соціального досвіду, втіленого у різних формах музичної культури, є актуальним завданням педагогічної науки.

Мета музично-естетичного виховання полягає у доведенні кожної людини до рівня розвитку, необхідного для повноцінного існування у ціннісній ієрархії музичної культури. У педагогічному розумінні естетичного розвитку відповідність його нормі – це єдиний шлях залучення до естетичної культури суспільства та набуття власної естетичної культури. Естетичний розвиток – це закономірний та доцільний процес руху від менш довершених форм естетичної практики до більш довершених. Це процес принципово орієнтований на набуття естетичного досвіду, який збагачує сутнісні сили людини, гармонізує її буття. Педагогічна діяльність учителя повинна бути спрямована саме на формування музично-естетичного досвіду учнів як основи їхньої музично-естетичної культури.

Музика є одним із найдієвіших засобів формування емоційно-оцінного ставлення до дійсності, адже загалом останнє є її єдиною та повновладною стихією. Універсальний досвід відношень, який несе в собі музику, дозволяє їй займати особливе місце у всій системі культури, служити засобом багатогранного та цілісного впливу на людину. Головним орієнтиром музичної педагогіки повинні бути: ставлення до музичного мистецтва як до естетичного; пошуки шляхів та можливостей формування особи за допомогою музики; становлення її духовної культури. Музичне виховання як грань естетичного передбачає цілеспрямований та систематичний розвиток естетичних потреб учнів, їх здатності переживати організовану систему музичних звуків, що виражає думки та почуття людини. При цьому однаково неприйнятним є уявлення про те, що сприймати музику можуть усі

люди, незалежно від їхнього музичного досвіду та часу навчання, або тільки особливо обдаровані та музикальні професіонали. Розвиток музичних здібностей учнів повинен йти поруч із розвитком їхніх загальноестетичних здібностей, не домінувати над останніми.

Формування музично-естетичного досвіду є становленням особи в процесі здійснення різних видів музичної діяльності. Пусковим моментом такої діяльності є музичний інтерес. Як мотив, він указує певний напрям музичної діяльності учнів, а також реалізується в їхніх конкретних музичних перевагах. Музичний інтерес опирається на музичні знання школярів, які допомагають їм орієнтуватися у світі музики, здійснюючи інформаційне забезпечення музичної діяльності.

Одним із головних елементів музично-естетичного досвіду є естетична оцінка, наявність якої забезпечує критичне осмислення учнями навколишнього музичного середовища. Адекватне сприймання музики та її естетична оцінка вимагають мобілізації як інтелектуальних, так і емоційних можливостей школярів. Оцінка музичного твору передбачає глибоку емоційну реакцію і водночас пов'язана з інтелектуальним напруженням. Процес оцінки забезпечується наявністю таких важливих умінь, як уміння співвідносити загальні естетичні норми, що циркулюють у соціумі, з особливостями музичного твору, який оцінюється; уміння висловити зміст естетичних почуттів; уміння правильно визначити емоційне значення окремих інтонацій тощо. Набуття таких умінь, а також формування музично-естетичного досвіду загалом можливі тільки за умови соціокультурного підходу вчителя до музично-естетичного виховання школярів.

Ірина Полякова

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОБОТИ ШКОЛИ

Великі перебудовні процеси, які відбуваються в нашій країні, торкнулися також проблем розвитку культури особистості, що у перспективі передбачає вдосконалення художньо-естетичного виховання і значне піднесення художньої освіти. Необхідність цих процесів зумовлена зниженням загального рівня культури нашого суспільства, значним відставанням даної сфери від загальних темпів перебудови народної освіти, процесами гуманізації і гуманітаризації, які спостерігаються в українській національній школі.

Притаманні мистецтву величезні можливості впливу на духовний світ людини, на формування її естетичних смаків і моральних якостей набуває в наші дні особливого значення. Віддаючи перевагу тим або іншим творам мистецтва, слухачі або глядачі формують і проявляють в опосередкованому вигляді оцінювальне ставлення до дійсності. Таким чином суперечки про твори мистецтва є суперечками власне про систему людських цінностей.

На сучасному етапі розвитку художньої культури простежується пріоритет сфери музичного мистецтва, до того обсяг «споживання» музики перевищує інші види мистецтва. Це зумовлено широтою діапазону світу музики, особливостями її функціонування, спрямованості й сприйняття. Саме тут виникає проблема, пов'язана з глибокими протиріччями між потенційною цінністю музичного мистецтва в усьому його обсязі й захопленням більшої частини слухачів лише тією його частиною, яка належить до категорії легкої музики. Невирішеність даної проблеми привела до значного відставання у художньо-естетичному вихованні молоді, до втрати духовних цінностей і, в кінцевому результаті, – до виникнення протиріччя між широкою можливістю впливу музичного мистецтва на формування ціннісних орієнтацій молоді і незадовільним рівнем її практичної реалізації. Йдеться, насамперед, про недостатньо активну організацію професійної й художньо-громадської діяльності музично-освітніх закладів. З огляду на це вважаємо доцільним визначити першорядними в переліку завдань, що стоять нині перед означеними закладами, наступні:

- підвищення професіоналізму музичної підготовки;
- забезпечення доступності музичної освіти;
- розширення мережі музично-освітніх осередків;
- реорганізація існуючих форм музичної освіти тощо.

Як показали результати експериментальних пошуків, найбільш оптимальні організаційні форми музично-естетичного виховання школярів, найбільш сприятливі умови для вирішення вищезгаданих